

NAHÇIVAN'IN ESKİ SANAT ESERLERİ VE AZERBAJYAN FOLKLORU

Ancient Works of Art From Nakhchivan and the Azerbaijan Folklore

Veli BAHŞELİYEV*

Özet: Nahçıvan abidelerinden bulunan sanat eserlerinin araştırılması gösteriyor ki, bu sanat eserlerine eski insanların ideolojik görüşleri, o sıradan onların dünya hakkında bilgileri yansımıştır. Araştırmalara göre eski sanat eserlerinin semantikasının açılmasında folklor örneklerinin ve etnografik bilgilerin arkeolojik eserlerle mükayeseli şekilde araştırılması önem arz etmektedir. Eski insanlar hayatın öbür dünyada devam ettiğine inandıkları için ahret dünyasında hayatını sürdürmek için çeşitli törenler icra etmişler. Kayaüstü tasvirlerin, Gemikaya resimlerinin öğrenilmesi onların eski insanların ideolojik görüşlerini yansıttığını gösteriyor. Araştırmaların sonucunda bu sanat eserlerinin ortaya çıkmasında Türkçe konuşan halkların önemli yer aldığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Türk halkları, Gemikaya resimleri, eski insanların görüşleri, folklore ve etnografi

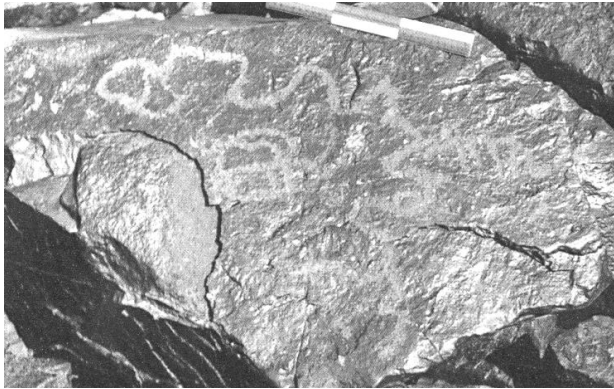
Abstract: Research the ancient works of art from Nakhchivan shows that in these works of art outlooks of ancient people are reflected. For disclosing of semantics of works of art samples of folklore and ethnography are involved in research. By the belief of ancient people human life proceeded in the other world. Therefore for secure own lives they spent various ceremonies. Researches of ancient works of art, including rock drawings of Gemikaya show that these samples are connected by ideological representations of ancient people. Undoubtedly in creation of these products the special role was played by ancient Turkish tribes.

Key word: Turkish tribes, rock drawings of Gemikaya, works of art, outlooks of ancient people, folklore and ethnography

* Prof. Dr., Azerbaycan MEA Nahçıvan Bölməsi

Nahçıvan abidelerinden bulunan sanat eserlerinin araştırılması gösteriyor ki, bu sanat eserlerine eski insanların ideolojik görüşleri, o sıradan onların dünya hakkında bilgileri yansımıştır. Azerbaycan halkının eski tarihi hakkında değerli kaynak olan sanat eserlerinin öğrenilmesinde başlıca görevlerden biri de onların semantiğinin açılmasıdır. Araştırmalar gösteriyor ki, eski sanat eserlerinin semantiğinin açılmasında folklor örneklerinin ve etnografik bilgilerin arkeoloji eserlerle kıyaslamalı şekilde araştırılması önemli yer almaktadır. Hayatın faniliyi insanlarda dirilik suyu, hayatın başka dünyada devam etmesi, şer kuvvetlerin insanların hayatındaki sabitliyi bozması hakkında görüşlerin yaranmasına neden olmuştur. Dünyanın bir çok halklarında olduğu gibi, Azerbaycan Türklerinin de dünya hakkında görüşleri oldukça çeşitlidir. Bu görüşler mitoloji imajların faaliyetiyle her ne kadar birleşik olsa da, insanları tarih boyu düşündüren bir felsefeyi – dünyanın yaranışı, hayat ve ölüm anlayışlarını yansıtmıştır. İnsanların dünya bakışı bazen animizm, ovsun ve totemizmin sentezi şeklinde karşımıza çıksa da, bitkin bir tefekkür tarzını yansıtmaktadır. Bu tasavvurlar Azerbaycan folklorunun çeşitli janrlarında, o sıradan şarkı ve danslarımızda, eski sanat eserlerinde de korunub saklanmıştır.

Eski sanat eserlerimizden olan Gemikaya resimlerinde Azerbaycan folkloru ile yakından sesleşen çeşitli süjeler, o sıradan kurt ağzı bağlama, ovun uğurlu olmasının temin edilmesi, avcılık yasakları, verimliliğin temin edilmesi, kolektif tören dansları vd. sahneler resim edilmiştir. Kaya resimlerinde kozmik başlangıçla kaotik başlangıç arasındaki ziddiyetler, dünyanın kozmik başlangıç tarafından idare olunması, yatay medeni mekanın kaotik kuvvetlerden korunması ideası aydın şekilde ifade olunmuştur.

Resim 1. Gemikaya. Kurt ağzı bağlama

Azerbaycan folkloruna yansıyan mitler ve mitoloji imajlar halkımızın dünyanın kuruluşu hakkındaki görüşlerini göstermektedir. Bu görüşlere göre insanların yaşadığı dünyanın yukarısında ve aşağısında da bir dünya vardır. Göyün, Yerin ve o bir dünyanın sahibi mitoloji imajlarla gösterilmiştir. Bu varlıklarla ilişki yaratılması, dua edilmesi, kurban kesilmesi ve diğer törenlerin icra edilmesi onların hayatındaki uğurların esas teminatıdır. Eski insanlar hayatın o bir dünyada devam ettiğine inandıkları için ahret dünyasında insanların hayatını temin etmek için çeşitli törenler icra etmişler. Neolitik ve Kalkolitik dönemde ölülerin ohra ile boyanması adeti, Tunç devrinde ise mezarların yüzünde kurgan yapma, onların kromleherle çevrenmesi adeti mevcut olmuştur. Nehecir nekropolünde ikikat kromlehle çevrenmiş mezara da rastlanmıştır. Mezarların yüzünde kurgan düzeltme ve onların kromleherle çevrenmesi eski çiftçi-hayvancı kabilelerin Güneşe inamı ile ilişkili olmuştur (Başseliyev, Seyidov 1995:46). Kolanı nekropolünde taş sandık türü mezarlardan birinin duvarında Güneş Tanrısını sembolize eden resmin olması Güneşle ilişkili inançların geniş yayıldığını tasdik eden delillerden biridir (Бахшалиев 1995: 205-207). Eski Türklerin inamına göre toplumun seçkin üyeleri öldükten sonra onların ruhu Göklere kalkarak Güneşe kavuşuyormuş.

Arkeoloji sanat eserlerindeki resimler de bu inançlarla ilişkilidir. Sanat eserlerinde, yahut kaya resimlerine yansıyan imajların semantiği onların kozmik dünya modelindeki mevkiinin belirlenmesi ile kolaylıkla çözülebilir. Bu bakımdan bazı eserlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Seramikler üzerindeki resimler ve defin adetleri eski insanların Güneşe, Aya ve doğal kuvvetlerine sityiş ettiğini, verimliliğin temin olunması ile ilişkili belli törenlerin geçirdiğini söylemeye esas veriyor (Başseliyev 2004: 30-34). Kalkolitik ve Erken Tunç Çağına aid ev ziyaretgahları, çeşitli hayvan figürleri ve sityiş eserlerinin bulunması da dini inançların insanların hayatında önemli rol oynadığını gösterir (Абибуллаев 1961:28; Başseliyev 2004:19-46; Seyidov 2003:35-125). Erken Tunç Çağında hayvancılığın insanların hayatında önemli rol oynaması, o sıradan büyükbaş hayvanların koşku vasıtası gibi kullanılması öküz kültürünün geniş yaygınlaşmasına neden olmuş, sityiş eserleri öküz boynuzu, ya da öküz başı formunda yapılmıştır.

Orta Tunç Çağında sanatın gelişimi (Алиев 1991:43-90; Eliyev 1977:102-110, 171) eski insanların ideolojik görüşlerinin daha aydın ifadesi için olanak tanımıştır. Sanat eserlerinde dünyanın dikey ve yatay kuruluşu ile ilişkili görüşler oldukça yaygındır (Başseliyev 2004:61-71). Dünya dikey olarak üç kısma bölünmüş ve hayat ağacı şeklinde görülmüştür. Türk mitolojisinde, o sıradan Azerbaycan Türklerinde dünyanın kuruluşu dikey olarak üç kısma bölündüğü gibi, yatay olarak dört kısma bölünmüştür (Başseliyev 2003: 65). Bu tasnif bazen beşlik şeklinde –

dünyanın merkezi ve onun dört tarafı şeklinde düşünülmüştür. Boyalı kapların dış yüzeyi üç kursağa bölünerek bezenmiş, hayat ağacı resimleri, Kızılburun nekropolünden bulunan beş çıkıntılı başlığı olan iğneler ve diğer bulgular bu ideoloji görüşlerin varlığını kanıtıyor. Azerbaycan folklorunda olan bir örneğe gözden geçirelim:

Bir desmal işle gönder.
Ucu gül işle gönder.
İçine beş alma koy,
Birini dişle gönder.

Yahud Maaday Kara dağın başındaki dört kayın ağacından ninni asarak yeni doğulmuş bebeğini oraya koyar. Burada dağ yerin merkezi, kayın ağaçları ise dünyanın dört tarafını sembolize eder. Kayın ağaçları uşağı dünyanın dört tarafından, Kara dağ ise gökten gelen beladan korumalı idi. Yerüstü mekanın dört hisseli yapısı hakkındaki görüşler, yahud onun dört tarafının her birinin koruyucu Tanrısı olması hakkındaki inançlar Türk halklarının mitolojisi için karakteristiktir. Bu koruyucu Tanrılar bazen zoomorfik ve antropomorfik imajlarla verilmiştir. Eski kültür eserlerinde haç şekilli işaretlerin yaranması da bu ideoloji ile ilişkili olmuştur. İlk numunelerine Sümer medeniyetinde rastlanan bu tip haç şekilli resimler Nahçıvan'ın İÖ. IV-I binyıllara ait medeniyet eserlerinde de görülmektedir.

Eski insanların inancına göre bu dünya ve o bir dünya arasında daima mücadele gitmektedir, Gök alemi, orda meskun olan Tanrılar bu mücadeleyi nizamlar ve dünyada adaletin var olmasını korur. Hayvanların mücadelesi sahnesi, hayvanbaşı bilezikler, haç şekilli işaretler, çeşitli hayvan resimleri ve diğer sanat eserlerinin öğrenilmesi Nahçıvan'ın eski kabilelerinin mitolojisi ile Türk halklarının mitolojisi arasında genetik bağlılık olduğunu gösteriyor (Baxşeliyev 2003:76-104).

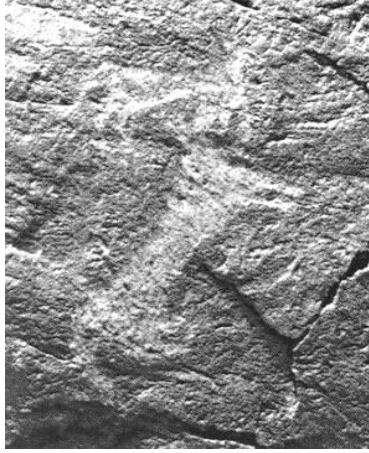
Gemikaya resimleri arasında kurtla keçinin yüzyüze dayandığı resim oldukça ilgi çekicidir. Karşı-karşıya duran hayvanların arasında ucu düğümlemiş ip serilmiştir. Ordubad rayonunun insanları arasında yaygın olan folklor eserlerine esasen söyleyebiliriz ki, ucu düğümlemiş ip afsunla ilişkili olmuştur. Şer kuvvetlerin sembolü gibi resmedilen şeytan bu afsun karşısında aciz kaldığından aradan çıkmağa mecbur olur. Metaforik anlamda bu kurdun ağzının bağlanması, şeytanın uzaklaştırılması, ölümün karşısının alınması, sonuçta ise verimliliğin temin edilmesi ve insanların hayatının muhafaza edilmesi anlamındadır.

Gemikaya'da sık sık rastlanan resimlerden biri de yılan resimleridir. Nahçıvan'ın eski insanların ideoloji görüşlerini yansıtan meraklı sanat eserlerinin

bir grubu yılanbaşı bilezik ve gerdanlıklarla temsil olunmuştur. Yılanbaşı bilezikler pratik olarak insanları bed (kötü) kuvvetlerden korumalı, onların hayatını temin etmeli idi. Yılan resimlerine boyalı kaplar üzerinde de rastlanmıştır. Şerur'dan bulunmuş tunç mührün üzerinde dağ keçisi ve onu halka şeklinde çevreleyen yılan resmi yer almıştır. Bu tip resimler dünyanı binar muhalefet şeklinde, hayatın her zaman ölümle karşılaşacağını ifade etmiştir.

Gemikaya'da yılan çoğunlukla dinamik hareket vaziyetinde, ayrılıkta, bazen ise insan ve hayvan resimleri ile birlikte yer almıştır. Araştırmalar bu imajın semantik manasının oldukça çeşitli olduğunu gösteriyor. Onun anlamı yalnızca folklor eserlerini kullanmakla açıla bilir. Azerbaycan Türklerinin mitolojisinde yılan yeraltı dünyanın hükümdarı, saltanat sahibidir, bereketin muhafazacıdır (Azerbaycan Mitoloji Metinleri 1988: 129, 136). Azerbaycan efsanelerinde saklı olan inançlara göre evde olan ocak yılanını öldürmezler. Eğer onu öldürsen hayır bereket yok olur. Sümer mitolojisinde yılan benzerlik kişi Tanrı ile ilişkili olmuştur. Azerbaycanlıların inamına göre uykuda yılan görmek oğlan demektir. Lakin bir çok eski dinlerde, o sıradan Sümerlerde verimlilik Tanrıları hem kişi, hem de kadın şeklinde resim edilmiştir. E. A. Antonova yılanın hem de aktif bereketlendirici kuvvetleri realize ettiğini kaydetmiştir (Антонова 1983: 20). Azerbaycan'ın folklor örneklerinde yılanın bitki ve hayvanlarla ilişkisine de yer verilmiştir (Efsaneler 1986: 42-46). Buna esasen Gemikaya'da ayrılıkta resmedilen yılan resimlerinin bitki ve hayvanların korunması, verimliliğin muhafazası ideası ile ilişkili olduğunu söyleye bileriz.

Resimlerin birinde keçi, yılan balıkla birlikte resmedilmiştir. Fikrimize göre, yılanın balıkla resim edilmesi onun su afetiyle ilişkili olduğunu gösteriyor. Çünkü balık kaotik başlangıcın-suyun temsilcisidir. Azerbaycan efsanelerinde Süleyman Peygamberin yüzüğünün bir balık tarafından yutulması hakkında rivayet vardır (Efsaneler 1986:61-63). N. M. Xankalov'un verdiği bilgiye göre Buryatlar kaya resimlerinde su hükümdarını balık imajıyla ifade etmişler (Xankalov 1958:121-141). Kaydetmek istiyoruz ki, Sibiry Türklerinde balık adlı kabile de olmuştur. Nahçıvan'da bulunan etnografik bilgilere göre sucuk yere "balıklı" derlermiş. Azerbaycan'ın folklor örneklerinde su sahibinin yarı insan, yarı balık bir yaratık olması ile ilişkili efsaneler de vardır (Azerbaycan Mitoloji Metinleri 1988: 52). Kuşku yok ki, bu zoomorfik imajın daha sonra yarı insan yarı balık formunda resmedilmesi ile ilişkili olmuştur. Sarıdere nekropolünde yaptığımız araştırmalar sonucunda bulunan nadir bir sanat eseri bunu göstermektedir. Eski devirde Nahçıvan'da mezarlara balık kulağı koymak adeti de mevcut olmuştur. Balığa sitayiş Su Tanrısı ile ilişkili inançların varlığını gösteriyor. Eski Şark sanatında, o sıradan İskitlerde polimorf varlıkların ktonik karakteri balık kuyruğu ile ifade edilmiştir.

Resim 2. Gemikaya. Hayvanların mücadelesi

Nekropoldan bulunan gözlük şekilli tasmalardan birinin ortasında yarı insan yarı balık mitolojik imajın resmi verilmiştir. Şüphesiz ki, bu figür folklor örneklerinde hatırlanan su sahibinin imajıdır (Baxşeliyev 2002:61). Yaptığımız araştırmalar Nahçıvan'ın göçebe hayvancı kabilelerinde su, yahut balık inancının büyük yer tuttuğunu göstermiştir. Bu balıkkulağı geçirilmiş çok sayıda tunç küpelerin ve gerdanlıkların bulunması ile tespit ediliyor (Baxşeliyev 2002: 61). Bu tür bezekler her bir mezardan tapılmıştır. Yapılan araştırmalar üçgenlerden oluşan desenlerin kadın başlangıçla ilişkili olduğunu ve verimliliği sembolize ettiğini gösteriyor (Курбансахатов 1981:263). Bu resimlerdeki yılan imajının da su stihiyası ile ilişkili olduğu kuşkusuzdur. Nuh'un gemisi deryada yüzürken birden gemi delinir. Nuh Peygamber diyor ki, kim deliyi kapaya bilse onun isteğini yerine yetirecek. Yılan kıvrılarak deliyi kapatır ve gemini batmaktan kurtarıyor. Azerbaycan halk masallarında büyük ejderhanın suyun önünü kesmesi hakkında bilgiler vardır. Okbatmaz ejderha suyun önünde yatarak onun akmasını düzenler. Nehecir kendi yakınlığında yaptığımız araştırmalar sırasında köylüler köyün yakınında çıkan mineral su ile ilişkili meraklı bilgiler verdi. Onların söylediğine göre yeraltı pınarın önünde bir ejderha yatıp, ejderha her yanını değiştikçe su akarak yukarı kalkıyor. Olgular gösteriyor ki, yılanın su stihiyası ile ilişkisi hiç de tesadüf değildir. Azerbaycan'ın efsane ve masallarında yılan, yahut ejderha suyu tanzim eden bir varlıktır. Azerbaycan halkı arasında su ile ilişkili inançlar, Su Tanrısına sitayiş edilmesinin izleri şimdi de vardır (Seyidov 1989: 219-225). Yılanın balık ve keçi resimleri ile birlikte verilmesi doğadaki su balansının korunması, verimliliğin temin

olunması ideasını ifade etmiştir. Mitolojide balık suyun sahibi, yılan ise onu tanzim edendir. Bu resimde keçinin bulunması resmin su stihyası ile ilişkili olduğunu gösteriyor. Bu açıdan yağmur taşı ile ilişkili inançlar özellikle dikkat çekicidir (Efsaneler 1986: 18). Yakutların inamına göre, yağmur taşı kurt, at, inek gibi hayvanların karnında (Efsaneler 1986: 157), Mezopotamya'da yaygın olan inamlara göre ise keçinin karnında olurmuş (Seyidov 1990: 44).

Gemikaya'da rastlanan hayvan resimlerinden biri de meraldir. Yukarıya doğru kalkan çift şahelenmiş boynuzları olan meral resimleri realist resim edilmeleri ile farklanmaktadır. Meral resimleri Orta Tunç Çağına ait boyalı kaplar üzerinde de görülmüştür. Göyçe gölü etrafında bulunan boyalı vazolardan birinin üzerinde dinamik hareket halinde olan meral sürüsü resim edilmiştir (Кушнарева 1993:114). Yayı nekropolünden bulunan monokrom boyalı çömlekler üzerinde rastlanan bu tür meral resimleri İÖ. III binyılın sonu – II binyılın evveli ile tarihlendirilmiştir (Belli, Baxşeliyev 2001:58-60). Arkeoloji araştırmalar sırasında yerleşmelerden çok sayıda meral kemikleri, meral kemiklerinden yapılmış aletler de bulunmuştur (Алиев 1991:155). Arkeoloji buluntular meralın eski insanların hayatında belli bir yer aldığını gösteriyor. Boyalı kaplar üzerinde ve Gemikaya'daki meral resimleri, kuşkusuz ki, eski insanların inançları ile ilişkili olmuştur. Bu inançlar Azerbaycan folklorunda geniş şekilde yer almıştır. Azerbaycan'da “Meral dağı”, “Meral kayası”, “Meral bulak”, “Meral göl” adlı toponimlerin olması da bu inançlarla ilişkilidir. Azerbaycan folklorunda meral insanların sosyal-iktisadi hayatında belli rol alan kozmik varlıktır – mediatordur. Folklor numunelerinden aydın olur ki, meral sütü ağır hastalanmış insanları sağaltır, onları felaketten kurtarır (Azerbaycan Mitoloji Metnleri 1988:61). Efsanelerin birinde söylenir ki, Nikoy dağının eteklerinde şifalı pınar var imiş...Kocanın avratı eltilerle suya gedermiş. Bir gün koca avratını izlemeye başlar. Görüyor ki, üç elti su götürüp döndü, onun avratı ise orada kaldı. Gökten hayvan, meral sürüleri gelir. Avratı adamlarla yuka yapmağa, helva çalmağa başlıyor. Birden avrat görüyor ki, eri ağacın dibinde onları pusur. Avrat onu gördükten sonra merale dönüp kaybolur (Azerbaycan Mitoloji Metinleri 1988:64-65). Görüldüğü gibi, burada su pınarla, orman ise ağaçla kodlaştırılmıştır. Su ve orman Türk mitolojisinde kaotik başlangıçtır. V.A. Gordlevski'nin verdiği bilgiye göre, Karakoyunlular mukaddes ağacın şerefine kurban kesir, kurbanlık hayvanın kemiklerini ise ormanda gömüyorlarmış (Гордлевский 1927:5-13). Hayvan kemiklerinin ormanda bastırılması sakral anlamla kurban verilmesi anlamında olup, bu dünyadaki insanların hayatını temin etmeli idi. Aydındır ki, kadının suya, yahud ormana gitmesi onun o bir dünyaya gitmesi gibi betimlenmiştir. Hayvan ve meral sürülerinin kaybdan inmesi bereketin Tanrı tarafından verildiğini gösteriyor. Ama bu bereket yerin altında, o bir dünyadadır. Bu bereketi insanlara yetiren ise meral-

kadıdır. Bu açıdan meral Gök alemi ile de ilişkilidir. O, bu dünya ile o bir dünya arasında vasıtacıdır-mediatorudur. Bu ilişki bozulduğu zaman ise meral Göğe çekilir. Meral Göke çekilmezden önce kişiye ocaktan bir avuç kül veriyor. Kişi külü evin yanına döker ve bu yer ocağa dönüşerek kişinin geçimini sağlar.

Yapılan araştırmalar Gemikaya resimlerinin Nahçıvan'da bulunan eski Türkdilli kabilelerin dini-mitoloji inançları ile ilişkili olduğunu gösteriyor. Gemikaya resimlerinin ortaya çıkmasında eskiden burada mevcut olan taş inancı, dağ kültü de belli rol oynamıştır. Tanrıların Göğe yakın dağlarda yaşadığına inanan insanlar öz dualarının Tanrıya çatması için bu yerleri ziyaretgaha dönüştürmüş ve belli törenler geçirmek için oraya toplanmışlar. Merkezi Asya'da Tanrı dağları toponiminin mevcudluğu da bunu tasdik eden olgulardandır. Azerbaycan'da, o sıradan Nahçıvan'da dağla ilişkili inançlar yaygındır. Nahçıvan'da çok sayıda dağ ziyaretgahlarına da rastlanmıştır. Onların bir çoğu kayaların doğal oyuğunda mevcut olan kaya pirlere aittir. Bile ziyaretgahların tipik örneklerinden biri Ashabı-Kehf ziyaretgahıdır. Bu ziyaretgah Azerbaycan halkının İslam'a kadarki çok sayıda inançlarını koruyup saklamıştır (Kedirzade 2002:42). Burada taş atma, dilek taşı, taşla niyet etme ve diğer inançların kalıntıları vardır. Dikkat çekicidir ki, ziyaretgahın en yüksek zirvesi "cennet bağı" adlanır. Metaforik anlamda kullanılan bu ifade hem de cennetin yukarıda, Gökte olması ile ilişkili inançları gösteriyor. Kuşku yok ki, kaya resimlerinin ortaya çıkmasında Erken Tunç devrinden başlayarak oluşmakta olan yarı göçebe hayvancılığın da belli rolü olmuştur.

Kaya resimlerinin düşünülmüş kompozisyonda resmedilmesi, yüksek profesyonellikle icra edilmesi ve onların oldukça derin dini-mitoloji mazmunu bu resimlerin önceden düşünülmüş plan esasında icra edildiğini gösteriyor. Bu ise kaya resimlerinin belli sosyal talebe uygun olarak yarandığını tasdik eder. Kaya resimlerinde ifade olunan başlıca idea akis başlangıçların mücadelesi ve verimliliğin temin edilmesidir. Bu idea bazen binar muhalefet halinde verilmiş, hayvanların mücadelesi sahnesi ile ifade edilmiştir. Gemikayada yapılan araştırmalar sırasında hayvanların mücadelesi sahnesi kurdun keçiye, aslanın vahşi ineğe saldırısı ile ifade olunmuştur. Aslanın vahşi ineğe saldırısı daha realist tasvir olunmuştur. Hayvanların mücadelesini yansıtan resimlerde, Azerbaycan'dan bulunan sanat eserlerinde, o sıradan Şahtahtı (Абибуллаев 1961:28), Yaусı (Алиев 1991:238) ve Hesenli'den bulunan boyalı kaplar üzerinde rastlanmıştır. Eski Şark, özellikle Mezopotamya sanatı için karakteristik olan yırtıcı hayvanların tırnaklıları parçalaması sahnesi Mezopotamya'dan Orta Asya ve Kara deniz kıyılarına dek geniş bir coğrafyada bulunmuş, Azerbaycan'ın sanat eserlerinde ise son zamanlara dek yaşamıştır. Bu tür resimlerin semantiği ile ilişkili oldukça çeşitli fikirlerin söylenmesine bakmayarak, araştırmalar gösteriyor ki, bu motif genetik olarak dünya modelinin zoomorfik

kodlarla, binar muhalefet halinde verilmesidir (Раевский 1985: 172). Yırtıcı hayvanların tırnaklıları parçalaması motifi Türk halklarının, o sıradan Azerbaycan Türklerinin mitolojisi için karakteristiktir. Kitabı Dede Korkut destanında Kazan hanın dilinden söylenen böyle bir parça vardır (Kitabi Dede Korkut 1962: 144):

Ağ kayanın kaplanının erkeyinde bir köküm var,
Ortac kırdı Sizin keyikleriniz durğurmaya

Ağ sazın aslanında bir köküm var,
Kaz alaca yündününü durğurmaya

Ezvay kurd eniyi erkeyinde bir köküm var,
Ağca yunlu tüven koyunun gezdirmeye

Bu bedii parçadan görüldüğü gibi kaplan geyiğe, aslan kaza, kurt koyuna karşı koyulmuştur. Kuşku yok ki, Dede Korkut destanının bu parçası eski mitolojinin poetik ifadesidir. Bu motif eski Türk efsanelerinde daha aydın ifade olunmuştur. Efsaneye göre, Çinlilerle savaştan kurtulan dört yiğit yurtlarından kaçkın düşür...Dan sökülen zaman ala geyiğin izine düşen yiğitler çıkışı olmayan bir mağaraya düşürler. Geyikler ve insanlar dört yüz il burada yaşıyor ve çoğalıyorlar. Ama buradan çıka bilmirler...Bir gün çoban kurdun Geyiklerden birini parçaladığını görür...İnsanlar kurdu izleyerek mağaradaki delikten çıkarak kurtuluyorlar (Seyidov 1990: 76-77).

Gemikaya resimlerinde rastlanan astral resimler, hayvan resimleri, av ve ritüel raks sahnelerinin benzerleri Azerbaycan'ın halk sanatı numunelerinde indi de yaşamakta devam ediyor. Kaya resimlerinde belli törenlerin geçirilmesi ile ilişkili olan resimler özellikle dikkat çekicidir. İnsanların hayatının temin edilmesi, bu amaçla belli afsunların tatbiki, gereksiz ava yasak koyulması, hayırın şer yüzerinde galebesine inam, hayatın kozmik başlangıç tarafından yönetilmesiyle ilişkili inançlar Azerbaycan'da bulunan eski kabilelerin manevi medeniyetinin, onların eski dünya bakışının ayrılmaz hissesi olmuştur. Araştırmalar Gemikaya abidesinin eski insanların inanç yeri olduğunu, burada belli törenler düzenlendiğini gösteriyor.

Arkeoloji sanat eserlerinin Azerbaycan folkloru ile kıyaslamalı şekilde araştırılması onlar arasında genetik bağlılık olduğunu, Türkdilli halkların eskiden bu yerlerde meskunlaştığını bir daha tasdik ediyor.

EDEBİYYAT

Абибуллаев О. А., 1982, Энеолит и бронза на территории Нахичеванской АССР. Баку: Элм.

Абибуллаев О. А., 1961, Материалы Шахтагинского погребения. Известия АН Азербайджанской ССР. Серия истории, философии и права, № 5, с. 27-36.

Алиев В. Г., 1991, Культура эпохи средней бронзы Азербайджана. Баку: Элм.

Антонова Е. В., 1983, Муграбские печати в свете религиозно-мифологических представлений Юга Средней Азии. Средняя Азия, Кавказ и Зарубежный Восток в древности. М. : Наука.

Azerbaycan Mitoloji Metnleri, 1988, Bakı.

Baхşeliyev V. B., 2004, Naхçivanın eski tayfalarının menevi medeniyyeti. Bakı: Elm.

Baхşeliyev V. B., 2002, Naхçivanın Erken Demir dövrü medeniyyeti. Bakı: Elm, 2002.

Baхşeliyev V. B., 2003, Gemikaya tesvirleri. Bakı: Elm.

Бахшалиев В. Б., 1991, Могильник эпохи раннего железа на территории древней Нахичевани. Советская археология, № 4, с. 217-227.

Бахшалиев В. Б., 1995, Некоторые образцы изобразительного искусства из

могильника Коланы. Российская археология, № 3, с. 205-207.

Baхşeliyev V. B., Seyidov A. K., 1995, Naхçivanın eski tarixi. Bakı: Azeerneşr.

Belli O., Baхşeliyev V., 2001, Naхçivan bölgesinde Orta ve Con Tunc çağı boya bezemeli çanak-çömlek kültürü. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Гордлевский И. А., 1927, Гарагоюнлу. АТТСЭ, № 4, с.5-13

Kedirzade H. K., 2002, Eshabi-Kehf. Mükeddeslik, tarixilik ve infncların genezisi. Bakı: Elm.

Kitabi Dede Korkud, 1962, Bakı.

Курбансахатов К., 1981, Антропоморфные изображения на пряслице энеолитического времени из Южного Туркменистана. Советская археология, s.260-264.

Кушнарева К. Х., 1993, Южный Кавказ в IX-II тысячелетиях до н. э. СПб. : Наука.

Eliyev V. H., 1977, Azerbaycanda Tunc dövrünün boyalı kablər medeniyyəti. Bakı: Elm.

Efsaneler, 1986, Bakı.

Xankalov H. M., 1958, Собранные сочинения. Улан-Уде, том. I.

Seyidov M., 1989, Azərbaycan xalkının soy kökünü düşünürken. Bakı: Yazıçı.

Seyidov M., 1990, Yaz bayramı. Bakı: Genclik.

Seyidov A. K., 2003, Naxçıvan VII-II minillikde. Bakı: Elm.

Раевский Д. С., 1985, Модел мира скифской культуры. М. : Наука.